

ПЛАТОН ФИЛОСОФИЯСЫНДАҒЫ «РУХАНИЛЫҚ» ТУРАЛЫ ТҮСІНІК

Кадралиев Руслан Куангалиевич

krk28@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-нің Философия мамандығының 2-курс магистранты,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – К.Б.Данысбекова

«Руханилық» термині отандық философиялық және мәдениеттанулық әдебиетте кеңінен таралған. Алайда, бұл ұғымның категориялық талдауы жеткіліксіз пысықталған. Соңғы онжылдықта бірқатар қазақстандық философтар осы категорияны ойластыруға белсенді атсалысты, бірақ оны таза әлеуметтік, мәдени немесе діни ұғым ретінде қарастырды. ХХІ ғасырдың шынайылығы, әлемдік экономикалық дағдарыс және жаһандық проблемалардың шиеленісуі осы ұғымның заманауи дүниетанымның маңызды құрамдас бөлігі ретінде белсенді көпжақты философиялық пысықтауды талап етеді. «Руханилық» санатын терең жүйелік талдау үшін антикалық философия, атап айтқанда, Платонның «біртұтас», «әлемдік жан», «логос», «адам жаны» сияқты метафизикалық ұғымдар туралы ерте түсініктерге жарық түсіретін шығармашылығы маңызды мәнге ие. Парменидтің өзі гректер үшін ойлау және болу бір нәрсе екенін атап өткен болатын, сондықтан ежелгі грек философтарының әлем құрылымындағы көзқарастары олардың философиясын түсіну және «руханилық» санатын ашу үшін маңызды болды. Мақалада бірыңғай рухани қағидатпен біріктірілген, болмыстың үйлесімді құрамдас бөлігі ретінде макрокосм - ғалам және микрокосм – адам туралы

Платонның көзқарастарына талдау жасалады. Платонның руханилық туралы түсініктерін талдау кезінде платонистік философиялық-әдіснамалық ұстанымның қазіргі

отандық философияда орын алатын таным әдістемелерімен үйлесімді қолданылды. Өңгіме, атап айтқанда, интуитивизм және жүйелі-қызметтік тәсіл туралы болып отыр. Бұл әдістер ежелгі грек дүниетанымдық канондарының философиялық қайта құру процесінде, «руханилық» санатының сапалық сипаттамасын ашатын триаданы бөлу арқылы нақтылықтан абстрактіге дейін көтерілуді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

«Руханилық» ұғымы ежелгі грек философиясында да, Платон шығармашылығында да жоқ. Бірақ бұл тақырыпқа жақын көптеген ұғымдар бар. «Руханилық» термині рух, жан сөзінен шыққан, демек, ежелгі грек философтарының осы ұғымдар туралы пайымдауларын «руханилық» санатын қалыптастыру негізіне алуға болады. Бұл категорияның сапалы құрамдас бөліктерін Платон философиясынан табуға болады, ал ол үшін әлемнің құрылымы туралы антикалық ұғымдарды талдау қажет. Ежелгі грек әлемі мыналардан тұрады:

- 1) болмыстан тыс тұрған «біртұтастықтан» немесе «игіліктерден»;
- 2) ақылға қолжетімді болмыс (мінсіз ғарыш);
- 3) бөтен дүние немесе қалыптасу (материалдық ғарыш);
- 4) идеалды және материалдық әлемді біріктіру орталығы ретінде адам.

Бұларды бөлек-бөлек қарастырайық.

«*Біртұтастық*» немесе «*Игілік*». Астрономиялық материалға сүйене отырып, ежелгі грек философиясы бірлік пен күрестің қарама-қайшылығында дамитын біртұтас универсум ретінде табиғат-ғарышты қарастырды. Ежелгі грек диалектикасының негізі ғарышта болып жатқан өзгерістердің мәңгілігін белгілеу және бекіту болып табылады. Осы ерекшелікті атап көрсете отырып,

А. Ф. Лосев ежелгі грек «диалектикасы барлық безендірілгендерге қарама-қарсы ешқандай нысаны жоқ және ешқандай шегі жоқ, бір құбылыстан басталады» деп жазды [1, 595 б.]. Ежелгі грек философиясындағы осындай бастапқы компонент, барлығы шығып, барлығын біріктіретін және ежелгі грек ғарышы пайда болатын «біртұтастық» немесе «игілік» болып табылады. Ежелгі грек философиясының зерттеушілері Плотин, Ямвлих, Прокл және Платонның ғарыш туралы түсініктерінде, «Игілік» алғашқы санат болып табылатынын атап өткен. «Игілік» – болмыстан жоғары, ол – абсолютті жарық, ол көрінбейді, себебі бөтен болмысқа қатысы жоқ, онымен араласпайды және ажыратылмайды.

«Игілік» мынадай функцияларды орындайды:

- 1) болмыстың және бөтен болмыстың құрылымын көрсетеді;
- 2) барлық тіршілік атаулының иерархиясын белгілейді;
- 3) бүкіл ғарыштың мақсатын айқындайды;
- 4) ғарышты ұйымдастыру принципі болып табылатын тәртіпті белгілейді;
- 5) елеулі тұтастықты қалыптастырады.

«Біртұтастық», «Игілік» идеялармен немесе эйдостармен, заттармен толтырылған. Платонның «Софист» және «Мемлекет» жұмыстарындағы барлық эйдостардың тұрмыс формасы ретінде «Игілікпен» өзара байланыс пен қарым-қатынаста болып, игілікке бағытталады.

Осылайша, «Біртұтастық» немесе «Игілік» – ежелгі грек космосының бастапқы деңгейі, ең жоғары шындық, барлық идеалды және материалдықтың ұқсастығы; оның бөлінуінен келесі қағидаттар туындайды: а) мәңгілік қозғалмайтын идеялар патшалығы; б) материалдық мәңгілік қозғалыстағы әлем.

Ежелгі грек түсінігі бойынша ғарыштың екінші деңгейі – ақылға қолжетімді болмыс, ол тұтас, жалғыз, физикалық ғарыштың ағымына қарсы, ой арқылы танылады, кемшіліксіз, өзгеріссіз, трансцендентті, өзін-өзі танытады. Бұл құдіретті «Абсолют» немесе «Логос» – «Ақыл» (Нус). «Ақыл» (Нус) Платон бойынша, «Біртұтастық»-«Игіліктің» тұрмыс-жарықтық бөлігі болғандықтан, барлық болмыс «ақылды жарықпен» байланысты. «Ақылды жарық», А. Ф. Лосевтің ескертуі бойынша, «мағынаның материалдық емес стихиясы» [1, 291 б.]. «Ақыл» табиғаты араласпаған, таза және өзінің пәні ретінде заттардың болмысын қарастырады. Платон шығармашылығындағы «Ақылдың» диалектикалық концепциясы космологиялық концепциямен аяқталады. Платон «Ақылды» – барлық тірі тіршіліктің қарым-қатынасы,

тіршіліктің өзі, немесе шектеулі жалпыламада, тәртіпте және сұлулықта берілген өмір ретінде қарастырады. «Ақыл» аспанның дұрыс және мәңгілік қозғалысында, ғарышта жүзеге асады.

«Абсолют» («Логос»), немесе «Ақыл», – ақылға қолжетімді болмыстың жалғыз құрылымы емес. Платонның «Тимей» деген жұмысында «Әлемдік жан» туралы түсінік бар, ол сондай-ақ «Ғарыштың жаны» – бір мезгілде қозғалмайтын және сол уақытта қозғалатын бастама. А. Ф. Лосев бұған қатысты былай деп жазады: «ол бір мезгілде бүкіл тірі және жансыздың өмір сүруіне және қозғалуына мүмкіндік беретін идеалды» [2, 49 б.]. Платон «Әлемдік жанды» сезімдік салада және уақытша процесте жоғары және мінсіз бірлікті қабылдап, жүзеге асыратын, абсолюттік бастамада мәңгі болатын, бағынышты бастама ретінде сипаттайды.

Үшінші деңгейге келер болсақ, бұл – сезімтал танылатын материалдық ғарыш (бөтен болмыс), диалектикалық тұрғыда ақылға қолжетімді болмысқа (күдіретті «Абсолютке» және «Әлемдік жанға») қарама-қарсы.

Гректердің материалдық космосын тек физикалық сала ретінде түсінуге болмайды. А. Ф. Лосевтің айтуынша, «материя, шетелдік сала, заттар да, форма да, бөлінбейтін атомдар да жоқ. Материя атомдар мен заттардың негізінде жатқан күш» [1, 291 с.]. Материя физикалық жарықпен еніп, әлемнің және оның формасының электрлік элементі бар, материя Гераклит айтатын от. «Ақылды жарық» болмыс пен электр немесе бөгде от оң және теріс қарама-қайшылықтарды, сондай-ақ олардың синтезін қамтиды.

Осылайша, Платон бойынша мінсіз «Біртұтастық», «Логос» және «Әлемдік жан» өздерін материалдық сезімтал ғарышта, яғни материалда жүзеге асырады. Бұл ретте материя идеяның функциясы болып табылады. Ал идея шексіз шағын сезімдік қалыптасудың шегі болып табылады. «Тимей» шығармасында Платон «болмыстың пайда болуын қажет етпейтін мәңгілік бар және мәңгі пайда болатын, бірақ ешқашан тірі емес те бар» деп жазады. Бұл дегеніміз, өзі бар, мінсіз болмыс Платон философиясында шынайы болмыс ретінде әрекет етеді.

Платонның шығармаларында жан туралы көп ойлар бар. Жан – «Әлемдік жанның» бейнесі мен содан туындайды. Сондай-ақ ол үш бөліктен тұратын өлмейтін мән:

1) ақылға қонымды бөлік – ойларға негізделген, мейірімділіктің, даналықтың негізі болып табылады;

2) жанның жарқын немесе қарапайым – әсерлі-еріктік бөлігі, ерліктің негізі;

3) сезімтал бөлік – құмарлықтың арқасында қозғалады, бірақ ақылмен шектелген.

«Алкивиад 1» диалогында Платон Сократтың аузымен былай дейді: «...жан – бұл адам... Демек, бізге өзімізді тануға бұйырған, өз жанымызды тануды бұйырады» [3, 259 б.]. Бұл жерде Платон адамды (сыртқы табиғат пен ішкі – өзін-өзі тану) тану процесін басқаруды адамға қарағанда анағұрлым күшті біреу жүзеге асыратынын тікелей көрсетеді. Бұл «біреу» адамға мұғалім ретінде қабылданады. Оны Платон «Демииург» деп атайды, немесе адам өзінің ішкі дауысы ретінде еститін Құдай.

Платонның «Біртұтастық», «Логос», «Әлемдік жан» және материяның синтезі ретінде материалдық сезімтал ғарыш махаббатқа толы үйлесім, өйткені тек қана әдемі махаббат адамның көзін ашады, тек махаббат арқасында адам өзін және қоршаған әлемді таниды. Платон идеяның материалдық заттың үлгісі және оның мағыналық құрылымы ретінде ұғынатындықтан, демек, махаббат идеясы бүкіл әлемді: «Біртұтастықты», ақылға қолжетімді және сезімтал ғарышты, адам және ғарыш шынайылығының шеңберін құрастырушы принцип болып табылады. Жоғарыда айтылғандарға байланысты «руханилық» категориясының триадасының бірінші құраушысын – бүкіл үйлесімді тудыратын махаббатты айтуға болады. А. Ф. Лосев былай деп жазады: «Жаратушы кез келген салада, жеке қарым-қатынаста, ғылымда, өнерде, қоғамдық-саяси қызметте әрдайым сүйіспеншілік танытады; тек ол үшін жаңа идеялар ашылған, сүйіспеншілік танытпайтындар үшін олар жат» [2, 61 б.].

Қайырымдылық – «руханилық» категориясының триадасының тағы бір бөлігі. Адам мен қоғамда махаббат мейірімділік ретінде көрінеді және бірқатар қасиеттерде жүзеге

асырылады. Платон өзінің «Сократтың апологиясы», «Алкивиад-1», «Алкивиад-2», «Менексен», «Евтидем», «Лахет», «Евтифон», «Протагор», «Горгий», «Мемлекет» және т. б. Еңбектерінде ізгіліктер мен оның принциптері туралы көп пайымдайды.

«Руханилық» триадасының үшінші бөлігі – жан. Бұл ұғым Платонның адам туралы пайымдауында басты нәрсе, ол руханилықтың атауы мен қасиеттерін көрсетеді. Жан – құбылысты ғана емес, адамның дамуы мен жетілуін білдіретін санат. Жан физикалық әлемге тиесілі емес. Ол «Біртұтастық» немесе «Игілік», «Логос» («Ақыл») және «Әлемдік жанның» көріністері болып табылады. Жан – осы үш әлемнің қосылу орталығы. «Біртұтастық» немесе «Игіліктің» көрінісі ретінде ол «бүтін», «бір» немесе «тірі».

Бірнеше рет Платон жан білімнен нәр алады деп айтады. Ол «Протагорда» былай деп жазады: «білімдерді ыдыста алып кетуге болмайды, бірақ бағасын төлеп, оларды өз жанына қабылдап, бір нәрсеге үйреніп, өзіне зиян келтірумен немесе пайдамен кетуге тура келеді» [3, 423 б.]. Сондықтан, Платонның пікірі бойынша, адам алған біліміне сай істегісі келетін нәрселерді емес, істей алатын нәрселерін жасауға тиіс.

Платонның көзқарастарын талдай отырып, ғалымның объективті идеализмы философиялық ойдың қалыптасу кезеңінде, «мифтен логосқа» өту кезеңінде қалыптасқанын ескеру керек, – бұл космологиялық және антропологиялық ілімдердегі мифологияға сүйену ретінде түсіндіріледі.

«Платонның философиясы орфизммен және мистериялардағы зұлымдықтан және өлімнен арылудың талаптарымен байланыссыз шешілмейді», деп жазады Н.А. Бердяев [4, 23 б.]. П. А. Флоренский ежелгі грек философтарының мистикалығын көрсете отырып, «олар қандай да бір жарық көрді... және өз қарауында рақаттанды... «міне, сондықтан Плотин және басқа да мистиктар көрген жарық... өз негіздемесі жоқ соқыр түйсіктердің жаңа түрі» [5, 106-107 б.].

Сонымен, Платон философиясындағы «руханилық» санаты үш құрылымы бар ғарыш туралы ұғымдардан шығарылады: 1) «Игілік» немесе «Біртұтастық»; 2) идеалды болмыс немесе ақылға қонымды ғарыш («Әлемдік жан» және «Логос»); 3) бөтен болмыс немесе қалыптасу – материалдық ғарыш.

Жан – адамның шынайы негізі және себебі. Ол-дене түсінігі немесе мағынасы, идеясы немесе өмірі. Адамның жанын «Әлемдік жан» және «Біртұтастық» бөлшегі деп айтуға болады, олар арқылы адамның жоғарғы ұстаздары болады, ал руханилықты эйдос ретінде қарастыруға болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Лосев А.Ф. Бытие. Имя Космос. М.: Мысль, 1993. 958 стр.
2. Лосев А.Ф. Жизненный и творческий путь Платона // Платон: Собр. соч.: В 4 т. М.: Мысль, 1990. Т. 1. 860 стр.
3. Платон. Собр. соч.: В 4 т. М.: Мысль, 1990. Т. 1. 860 стр.
4. Бердяев Н.А. Философия свободного духа. М.: Республика, 1994. Т. 1. 480 стр.
5. Флоренский П.А. Столп и утверждение Истины. М.: Правда, 1990. Т. 1. 490 стр.